

4. Mitt hjemsted før og nå – om kroppslig interaksjon med omgivelsene og betydning av hjemsted

Anne Wally Ryan

Sammendrag

Hva er det med stedene som er blitt for små, der framtidsutsiktene med tanke på jobb og bosted er utfordrende, der omtalen i media forsterker utferdstrangen, der en flytter ifra – og likevel opplever mange at tilhørigheten, og kanskje lengselen etter å reise tilbake, fremdeles er intakt? Formålet med kapittelet er å diskutere hva et sted som hjemsted kan være, og hvordan forståelsen av hjemstedet endrer seg fra barndom til voksentilværelse. Materialiteten i omgivelsene er integrert i minner som stedsbetingede hendelser. Med større avstand vil lengselen etter det nære, og et sted å høre til, bli mer fremtredende. Overordnet kan slik kunnskap være nyttig for å forstå samspillet mellom identitet, erfaring, væremåte og omgivelsene. Det betyr at dagens praksis på et sted må forstås i en kontekst som er integrert med tidligere erfaringer og stedets egenskaper og særpreg.

Innledning – sporene som aldri forsvinner helt

I løpet av de siste tiårene har det vært en kontinuerlig sentralisering i en rekke land (Champion 2001).¹ I Norge er det i 2018 en befolkningsvekst i landet som helhet, men befolkningsframskrivingen for perioden 2011–2040, utgitt av Statistisk sentralbyrå, viser fortsatt en nedgang i folketallet i én av fire kommuner i årene framover. Dette gjelder først og fremst små kommuner med lange avstander til større tettsteder (Texmon og Brunborg 2011). Slike målinger og prognoser kan være dyster lesing, spesielt i et perspektiv på de små kommunene. Virkeligheten trenger imidlertid ikke være like dyster som nedgangen i folketall. Kanskje oppnår enkelte småkommuner stagnasjon i nedgangen? Innbyggernes mobilisering for å øke bolyst og næringsutvikling kan gi framtidshåp og skape et godt samhold blant innbyggerne. Uansett er fortellingen om et sted, fra menneskene som lever eller har levd sitt hverdagsliv der, viktig å lytte til.

Innsjonen med kapitlet er å bidra til bedre forståelse for betydningen et sted har, som oppvekststed, hverdagssted eller *hjemsted*. Likevel er det utfordrende å finne en felles betydningsramme for sosial mening av et sted, ifølge Birgitte Mazanti og John Pløger (1999) og Johan Fredrik Rye (2006). Dette omhandler også spørsmålet om hva et sted er, og makten til å definere det. Når for eksempel medier gjentatte ganger fremstiller et sted på en negativ måte, da gjør det noe med oppfatningen av stedet. Det skapes en forestilling om stedet, men den trenger ikke stemme overens med hvordan individet for eksempel oppfatter dette stedet som hjemsted. Det betyr at en må tilnærme seg en forståelse som ivaretar mangfoldet i meningskonstruksjonen av sted, inkludert interaksjonen med omgivelsene. Den amerikanske filosofen Edward S. Casey sitt bidrag for å fremme forståelsen av hvordan sted og rom som fysisk og sanset fenomen har innvirkning på vårt levde liv, har inspirert mange. Han understreket behovet for å tenke mer over hva det betyr for mennesket med *tilstedeværelse* (Casey 1993, 2013). Med kroppen er vi alltid *tilstedeværende*, men er den gjensidige interaksjonen med omgivelsene så selvfølgelig at vi tar den for gitt? Det overordnede spørsmålet jeg diskuterer i kapitlet, er: *Hva kjennetegner interaksjonen med omgivelsene som skaper minner og tilhørighet til et sted som hjemsted?*

Begrepet *omgivelser* er mangfoldig, kontekstuel og rommer både det naturlige og menneskeskapt landskapet, enkeltbygninger, de sosiale relasjo-

¹ Den norske betydningen av sentralisering innebærer en prosess som fører til at en økende andel av befolkningen er bosatt i kommuner med høyt sentralitetsnivå. Nivåene er delt i fire og omfatter et gitt antall innbyggere i kommunen eller at befolkningstetthetspunktet er innenfor en gitt avstand (Texmon og Brunborg 2011).

nene og den mentale og fysiske interaksjonen med materialiteten. Analysen her vil ha et perspektiv på de fysiske omgivelsene utendørs som kontekst for handlinger, sosialt fellesskap og meningsdannelse. Dette valget har bakgrunn i hva som kom frem i det innsamlede datamaterialet. Empirien er basert på individuelle essay skrevet av 120 15-åringer i 2009 og refleksjonsmøter med 20 voksne personer i 2017, alle oppvokst i Norge. Tittelen på oppgaveteksten var «Mitt hjemsted da jeg var liten og nå», og ungdommene var bosatt henholdsvis i kommunene Voss (Hordaland), Steinkjer (Trøndelag) og Åseral (Vest-Agder). I tillegg har 20 voksne personer, fordelt på tre fokusgrupper, reflektert over spørsmålet «Hva er et hjemsted for deg?». Her vil betydningen av hjemsted være oppvekststed eller barndomssted. Diskusjonen forankrer jeg i en fenomenologisk og kroppslig inspirert stedsteori, der opplevelser og tilhørighet til stedet kommer frem i retrospektive fortellinger. Først vil jeg redegjøre for tilnærmingen til begrepene sted og hjemsted, som jeg anvender i den videre diskusjonen.

Sted – begrep, fenomen og kontekst

En faglig tilnærming til sted som en integrert del av menneskets opplevelse var gradvis økende utover på 1970-tallet med de tre innflytelsesrike geografene Yi-Fu Tuan (1974), Anne Buttimer (1976) og Edward Relph (1976, 1996) i spissen. Boka *Place and Placeness* av den kanadiske geografen Edward Relph er fremdeles hyppig sitert 40 år etter utgivelsen, spesielt i publikasjoner fra ulike samfunnsfaglige disipliner som geografi, arkitektur, sosiologi, filosofi og miljøpsykologi (Seamon og Sowers 2008). Relph la vekt på at opplevelsen av rom og sted avhenger av tilstanden eller konteksten det foregår i. Ideen om at det romlige er heterogent og integrert med mange ulike levde dimensjoner, var en radikal idé på begynnelsen av 70-tallet, men i geografiske studier i dag blir det nærmest tatt for gitt. Læringsrom, treningsrom, lekeplass og hjemsted er eksempler på dette.

I kapittelet tar jeg utgangspunkt i en forståelse av at stedet er betydningsfullt for menneskers identitet og romlige handlinger. For eksempel kan ikke kunnskap om flyttemotiver, etablering av virksomheter og årsaker til at noen lykkes innen idretten, utelukke hvordan stedet det foregår, virker på dem. I et slikt perspektiv kan en på den ene siden forstå stedet som bakgrunn med synlige, objektive egenskaper, avgrenset av koordinater på et kart. Dette repre-

senterer en av tre tradisjonelle inndelinger og forståelser av stedsbegrepet, sted som *location* eller fysisk lokalisering. En annen kategorisering av sted er det Anthony Giddens (1991) omtaler som *locale*, i betydningen møteplass. Det er omgivelsene der interaksjon mellom menneskene og materialiteten foregår (Cresswell 2004). Den siste dimensjonen, *sense of place, følelse eller oppfatning av stedet*, knytter mennesker og sted sammen med en vektlegging av menneskets subjektive opplevelse av stedet (Tuan 1977). Marxistisk orienterte geografer kritiserte denne tilnærmingen for å utelate betingelsene eller strukturene som erfaringen i forhold til opplevelsen av stedet var en del av.

Ved spørsmål om flytteårsak vil for eksempel noen trekke inn materialiteten i form av fysiske egenskaper, landformer, bygninger og så videre. Andre vil fremheve at det skjedde lite på stedet, at det var for lange avstander til skole, sentrum eller annet. Gjør man en slik undersøkelse, vil forståelsen av sted være knyttet til alle de tre nevnte kategoriseringene: møteplass, stedsfølelse og lokalisering. Dette er i samsvar med argumentasjonen til John A. Agnew (1987) om at den tredelte inndelingen alltid må ses i sammenheng. Stedsbegrepet som anvendes her, er sosialt konstruert, noe som betyr at handlinger, myter og fortellinger om hjemstedet har innflytelse på refleksjon og tolkninger av stedet. Dette skjer i interaksjon med materialiteten, og derfor er stedsforståelsen i tråd med perspektivet Agnew (1987) fremhevet. Sentralt er at personer gjennom sin tilstedeværelse, handlinger og virksomheter bidrar til å skape og gi et sted karakter. En omtaler dette som *performing places*, ifølge blant andre Jørgen Ole Bærenholdt et al. (2004) og Gjermund Wollan (2009). At stedene er unike, men samtidig dynamiske og i relasjon med omverdenen, understrekes blant andre av geogrfen Doreen Massey (1995). Et sted er ikke bare noe som *er*, det *blir*. Det er menneskene gjennom sin tilstedeværelse, nærvær og praksis som bidrar til å skape og gi liv til et sted.

Tilstedeværelse

Fra et fysisk perspektiv vil en alltid være på en konkret plass som kan lokaliseres på et kart, for eksempel med GPS. I hvilken grad en er *mentalt til stede* i øyeblikket, vil imidlertid variere ut fra indre og ytre faktorer som humør, bevissthet, erfaring, kontekst og sosiale relasjoner. Her anvender jeg en holistisk tilnærming til tilstedeværelse. Det vil si at de fysiske og sosiale omgivelsene ikke kan utelates fra den kognitive og kroppslige tilstedeværelsen. I analysen av fortellingene (både de skriftlige og de muntlige) vil et holistisk

perspektiv på tilstedeværelsen samsvare godt med minner om steder. Stedet fremkaller minner om hendelser og opplevelser, som da gir stedet betydning (Kaldal 2016, s. 66–67). Opplevelsen av omgivelsene kan ses i sammenheng med hvordan estetikken inkluderer det sanselige, det kroppslige og persepsjon/iakttakelser (Friberg 2005, Ryan 2013). Den tyske filosofen Gernot Böhme (1993) argumenterer for at iakttakelsens første og avgjørende moment handler om *nærvær*, og den første fornemmelsen av nærvær omtaler han som *atmosfære*. Med et perspektiv på hjemsted vil atmosfæren avgrense rommet og stedet til der hendelsene og de minneverdige opplevelsene finner sted, samtidig som det vil innbefatte andre sentrale momenter som er viktige for minner om hjemsted. Slike momenter er ofte relatert til sosiale situasjoner som lek, måltider og fellesskap.

Stedstilørighet

Sense of place er som nevnt tidligere forståelsen som vektlegger den subjektive og opplevelsesmessige dimensjonen ved sted. Relph (1976) introduserte videre en relevant todeling av *sense of place* fordi han skilte mellom *existential insideness*, eller eksistensiell tilørighet, og *existential outsideness*, her oversatt til eksistensiell fremmedgjoring.

Existential insideness characterizes belonging to a place and the deep and complete identity with a place that is the very foundation of the place concept (Relph 1976, s. 55).

En innflytter på et sted kan møte på ulike former for utfordringer, for eksempel kan det være vanskelig å bli kjent og akseptert. Innflyttere trenger ikke utelukkende være personer som har vokst opp på et annet sted, men kan være lokale ungdommer som har valgt å bo utenfor en stund, for så å vende tilbake. Følelsen av fremmedgjoring eller eksistensielt utenforskap er det Relph (1976) omtalte som *existential outsideness*.

Existential outsideness involves a selfconscious and reflective uninvolvedness, an alienation from people and places, homelessness, a sense of the unreality of the world, and of not belonging (Relph 1976, s. 51).

Tilhørighet til et sted er nær beslektet med *stedsidentitet*. Ulike fagtradisjoner anvender begrepet stedsidentitet med forskjellig faglig tilnærming (se også kapittel 2 og 3). Sosialpsykologer vektlegger menneskers identifisering med steder, og de vektlegger det kognitive og følelsesmessige. For eksempel kan enkelte ungdommer ha vonde barndomsminner slik at de har problemer med å identifisere seg med hjemstedet i dag. Hjemstedet kan da bli et av flere, primært i betydningen barndomssted. Dette kan være et fellestrekk med flere av dem som flytter fra, men hva som preger minnene, har betydning for graden av tilknytning. Kanskje bor de et helt annet sted i landet og vender sjelden eller aldri tilbake. En annen tilnærming til stedsidentitet kan man finne hos de fysiske planleggerne. For noen av planleggerne er det mer vanlig å vektlegge stedets identitet i form av karakter og særpreg. Et annet planleggingsperspektiv, representert ved den internasjonalt anerkjente norske arkitekten Christian Norberg-Schulz, fremhever «Genius Loci», stedets ånd (Norberg-Schulz 1980). Norberg-Schulz gikk utover det å verdsette de visuelle kvalitetene når han baserte sine tanker på blant andre den franske filosofen og fenomenologen Maurice Merleau-Ponty (1908–1961). I korthet handler «stedets ånd» om at opplevelsen er basert på en kroppslig og sosial interaksjon med omgivelsene. Handlinger og erfaringer får da en verdi som settes i sammenheng med det estetiske og innovative. En tidligere undersøkelse viser for eksempel at næringsjefen i Voss kommune i Hordaland applauderte at kreative, lekne og kunnskapsrike personer fra ekstremidrettsmiljøet ble med i strategi- og planarbeidet i kommunen (Ryan 2013). Dette understreker også Casey (1993) når han skriver at en ikke lenger kan neglisjere kroppens betydning. Hvordan vi *er* i verden, er knyttet til *hvor* vi er, og det er sammenheng mellom kroppsminner og stedsminner. Det er derfor behov for å vektlegge erfaring, opplevelser og praksis i forståelsen av stedet.

En tilnærming til handlinger og praksis vil knytte de fysiske omgivelsene til *sense of place*. Menneskene bidrar til å forme et sted, og stedet vil forme menneskene. Er interaksjonen sterk, kan det bidra til at en person vil føle en grunnleggende tilhørighet til stedet.

Hjemsted

Når Relf (1976) skriver om eksistensiell tilhørighet, så handler det om at mennesker mer eller mindre ubevisst føler tilhørighet til et sted de føler seg hjemme. Den amerikanske neuroantropologen (*neuroanthropology*) John S. Allen (2015) skriver i boka *Home – How habitat made us human* at begrep som

hjem og *hjemlig* kan representere menneskets liv i sin mest grunnleggende og hverdagslige form. Det er først når vi forlater hjemmet at vi blir bevisst betydningen det har for vår væremåte og identitet. I boka til Allen anvendes hjemmet som et avgrenset bygg (eller opprinnelig hule, hytte og lignende), mens her vektlegges nivået over, stedet og omgivelsene som bygget inngår i. Uansett kan det Allen skriver, ses i sammenheng med *existential outsidersness–insideness*, som beskrevet i avsnittet om stedstilhørighet. Samtidig skal en være kritisk til å generalisere utside–innside-perspektivet, dels fordi oppfatningen av stedet er dynamisk og erfaringsbasert, og dels fordi det er vanskelig å finne en felles betydningsramme, slik det ble nevnt i innledningen.

Nina G. Berg og Brit Dale (2004) skriver at sted kan gi en grunnleggende opplevelse av trygghet og romlig tilknytning. Stedstilknytning omtaler Berg (2016) som et mer overordnet og bredere begrep enn stedstilhørighet. Med det engelskspråklige *belonging* anser jeg stedstilhørighet som tettere koblet til betydningen av hjem, enn tilknytning og tilhørende *attachement*. Under avsnittet om tilstedeværelse ble nærvær fremhevet som essensielt for tilstedeværelsen, og videre atmosfæren som den romlige dimensjonen for tilstedeværelsen. Hjemsted blir da en fysisk plass med en atmosfære preget av tilhørighet og nærvær. Det ligger også en trygghetsdimensjon knyttet til hjemfølelsen, men denne er ikke gitt. Fraværet av trygghet kan medføre at enkelte, frivillig eller ufrivillig, tar avstand fra hjemstedet. Om du føler tilhørighet eller tar avstand fra hjemstedet, hvor viktig er da stedet for hvem du er?

Fortell hvor du kommer fra – og jeg kan *ikke* si hvem du er

Alle mennesker er forskjellige. Noen ser glasset halvfullt, andre ser glasset halvtomt [...]. Da måtte jeg kjempe for tilværelsen, for jeg *skulle* hoppe på ski. Jeg *skulle* være med i skogen og leke militær, og jeg *skulle* være med og ake sammen med guttene [...]. Vi var alltid så kreative før, det fantes ikke grenser for hva vi gjorde på stranda nedenfor gården vår. Alt dette var før jeg begynte på skolen, og før skolen i bygda vår ble nedlagt, og før alle fikk seg nye venner utenfor bygda. [...] For mange handler det om å dra til en ny plass, for der er alt så bra, der løser alt seg. Og mange tror at du alltid kommer til en bedre plass. Men det det virkelig handler om, er jo hva du gjør ut av det du har.

Sitatet over er fra ei jente på 15 år som vokste opp med kun eldre brødre og nabogutter som lekekamerater. I hennes fortelling om sitt hjemsted før og nå vektlegger hun oppvekstmiljøet som avgjørende for hennes syn på hjemstedet, men også for hvem hun *var*, og *ble*. For henne har hjemstedet gitt inspirasjon og vært viktig for identiteten. Likevel ble folk overrasket når de hørte hvor hun var oppvokst. Hun som er så sosial og kreativ, hvordan er det mulig?

Det sentrale budskapet er at barndommens hjemsted setter sitt preg på hvem vi *er*, samtidig som selve stedet blir preget av dem som lever sitt liv der. Hvordan en oppfatter hjemstedet, vil, foruten minner og egne erfaringer gjennom livsfasene, bære preg av ulike representasjoner eller fortellinger om stedet.²

Ungdom som er i en løsrivningsfase fra hjemstedet sitt, er en interessant forskningscase, blant annet fordi de har en fot i barndommens hjemsted, og en fot som søker ut. Ifølge Kaldal (2016, s. 67) kan stedene minne oss om rituelle overganger, *rite de passage*, og således blir de viktige markører for en livshistorie. Med egne fortellinger og refleksjoner over erfaringer og endringer i oppfatningen av sitt hjemsted, fra barndom til 15-årsalderen, og med tanker om voksentilværelsen, bidrar de ifølge Giddens (1991) til å forme sin egen stedsidentitet. En identitet som ikke er et stabilt *noe* som vi *er*, men snarere noe som kontinuerlig skapes ved *det vi gjør* sammen med andre. Det handler om prosesser som er fragmenterte og flertydige, og derfor er det bare en liten del av det som former identiteten, som kommer frem her. Likevel vil jeg argumentere for at tilknytningen til hjemsted(ene) er en grunnleggende viktig del. Tilknytningen og påfølgende meningsdannelse er individuell, og dette gir videre ulik form for stedstilhørighet. Dette bekrefter også utfordringen med å finne en felles meningsdannelse om stedet, slik det ble understreket i innledningen.

Overordnet viser materialet tendenser til en idyllisering av barndommen. Enkelte oppsummerer det selv i sin fortelling: «Denne refleksjonen over hjemstedet mitt hjalp meg med å innse hvilken fin barndom jeg har hatt så langt.» Gode minner om ubekymret fri lek, trygghet og sosialt samspill med venner og familie går igjen i mange av fortellingene. Et slikt positivt ladet retroperspektiv på barndommen støttes av forskningen (Olwig 1991), men det er også flere som kritiserer det de anser som en overdreven og unyansert framstilling av barndommen. Selve forestillingen om det rurale som fredfullt og rolig blir kritisert som en romantisk visjon basert på nostalgi om et tidligere liv preget av ekthet, enkelthet og nærhet til naturen (Short 2006). Valentine

² Omfanget av kapittelet er for lite til å kunne gå inn på en lengre utredning av kompleksiteten og betydningen slike representasjoner har, men se for eksempel i Haugen og Villa (2005) eller Paulgaard (2006).

(1997) diskuterer dette videre og hevder at rurale steder som idealiserte oppvekststeder for barn er konstruert og mobilisert av foreldre som bor i rurale områder, først og fremst med tanke på barnas sikkerhet. Horton (2008) retter sin kritikk mer mot forskningen og den dominerende oppmerksomheten på selve fremstillingene og foreldreperspektivet, og stiller heller spørsmål om hvordan «forbrukerne» møter disse fremstillingene. Med fortellingene skrevet av 15-åringene er avstanden til minnene om barndommen kortet ned i tid og rom, og til dels lever de i den virkeligheten ennå. Enkelte av fortellingene bekrefter til dels framstillingen om «den rurale idyllen», men samlet bekrefter de 120 fortellingene derimot hvor sammensatt et slikt bilde er.

Analysen av materialet viser tre klare tendenser av hva som preger minner om barndommens hjemsted. Den første tendensen er at individet husker hjemstedet basert på sine egne erfaringer og hendelser knyttet til aktiviteter i naturen på hjemstedet. Den andre er minner om sosiale relasjoner og grad av tilhørighet. Den tredje handler om representasjoner av stedet utad. Dette kan få konsekvenser som økt stolthet for stedet, likegyldighet eller motforestillinger som utfordrer egen identitet og stedsidentitet.

En spennende tanke er hva vi egentlig husker av hendelser og detaljer etter mange år. Kaldal (2016) understreker at lettere enn årstall gir stedene assosiasjoner om levd liv. Det stemmer godt med funnene som dette kapitlet tar utgangspunkt i. Årstall var så å si fraværende, men i noen tilfeller ble det referert til omtrentlig alder. «I 3-årsalderen», «i slutten av barneskolen», eller «da jeg ble gammel nok til å sykle selv».

Aktiviteter som skaper nærhet til naturen

Hjemmet vårt var, ifølge John S. Allen (2015), opprinnelig ute i naturen, det vil si i skogen, ved elvebredden eller kanskje i en fjellhule. En del utendørsaktiviteter skaper derfor en nærhet til vår opprinnelige livsform. Flere forskere fremhever også at mennesket trenger å oppholde seg og være aktive utendørs fordi det har en positiv virkning på menneskets psykiske og fysiske helse, se blant annet i Abraham et al. (2010) og Barton og Pretty (2010). Lignende eksempler finner en i flere av fortellingene, som her:

«Da jeg var liten, var dette en perfekt plass, hver dag hadde jeg det utrolig gøy. Det var ikke en dag uten en eller annen aktivitet». (Gutt, 15 år)
«Fjellvandringar, krasse nedstigningar i naturen og arbeid på klissvåte myrvar har forma meg og mitt syn på heimstaden min». (Gutt, 15 år)

Fortellingene styrker forklaringene om at minnene «sitter i kroppen». Dette er i tråd med Merleau-Ponty (2004), og Kaldal (2016) viser også til at en lettere husker stedene ved å referere til aktiviteter som fant sted der. Den danske pedagog Torben H. Rasmussens (1992) studie av hvordan barn erfarer verden, viser betydningen av kroppslig aktivitet som gir multisanvende opplevelser.

Det er hænderne, fødderne, ørerne, øjnene og munden, der stiller spørsmål til verden, og det kan de kun gøre ved hjælp af de erfaringer, der allerede er aflejret i kroppen. Den barnlige hukommelse og fantasi er et kropsligt potentiale, der ligger og venter i hænderne og fødderne. Det er på denne måde, at et barn erfarer verden. (1992, s. 89)

Selv om en del av fortellingene viser en idyllisert framstilling av barndommen, i kontrast til ungdomstiden som nåtid, ser jeg også ærlige og såre framstillinger om en utfordrende barndom. Minnene om lyspunkt og trøst i tilværelsen var i flere tilfeller knyttet til aktiviteter utendørs og nærhet til husdyr. Ei jente beskriver en kaotisk barndom med opprivende konflikter i hjemmet, involvering av barnevern og tilstanden som «flyttepost»: «Men den beste plassen var fortsatt hjemme på beite. [...] Ikke noe slår når jeg er ute på tur med hesten min innover dalene i full fart, energirush er vel noe folk kaller det» (Jente, 15 år).

Noen av fortellingene viser også en sårhet over tapt barndom og en lengsel etter den friheten og fantasien som utendørsleken representerte.

I femte klasse kunne vi bygge hytter, krige med tregevær og fekte med pinner, men som sjuendeklassing satt jeg ved PC-en hver dag og håpet at alt skulle forandre seg. Min hjemplass ble ikke lenger den samme. Mamma sier at jeg må være mer ute, mer sosial og finne på noe. Mitt argument er alltid: Hva skal jeg finne på da? Det er ikke noe som skjer her! Ake? Bakken som var så stor, er ikke utfordring nok med bind for øynene engang. (Gutt, 15 år)

Naturlandskapet fungerer som en invitasjon til å bli tatt i bruk som lekerom (Ryan 2012). Mer enn avgrensede fysiske lekeplasser utformet av voksne, innbyr skogen, stranden og nærområdet til en uforutsigbar fantasiverden gjennom leken. Ungdommene definerer leken som aktiviteter som tilhører barndommen, og dermed skaper de en større avstand til omgivelsene (ibid.).

Rasmussen (2004) viser også til at barna har behov for andre steder enn det de voksne lager for dem. Han skriver videre at barna er oppmerksomme og interessert i steder som engasjerer dem fysisk og følelsesmessig. De er knyttet fysisk til stedet gjennom sansning og fornemmelse. Ved at barna deltar med kroppslig praksis, blir disse stedene til (Wiestad 2014).

Naturen som arena for lek har gitt mange minner om hjemstedet. Når leken beskrives i fortellingene, skjer den som oftest i relasjon med venner og familie. Ungdomstiden legger tilsynelatende et bånd på leken og dermed også på en del av det sosiale fellesskapet på tvers i nabolaget og generasjonene. Denne avstanden forsterkes ved at aksjonsradiusen har økt, og nye venner kommer til:

Barndommen var fin, og jeg løp rundt på gården og lekte med dyrene. Da jeg ble større, merket jeg at det var en veldig øde plass, langt fra sivilisasjonen. Egentlig en nokså tungvinn plass å bo, i og med at venner, skolen og andre ting skjedde langt fra hjemstedet. (Jente, 15 år)

Store Mære, verdens midtpunkt – nå kan jeg ikke vente med å komme meg bort her ifra. Ser ikke bort fra at jeg vender tilbake en dag. Det er trygt og godt å vokse opp her. (Jente, 15 år)

Mine tanker om hjemstedet mitt endret seg først da jeg startet på ungdomsskolen, og jeg fant ut at det ikke var bare «store, sentrale Mære» hvor jeg kom ifra som fantes. (Jente 15 år)

Etter hvert blir reisene bort fra hjemmet og hjemstedet både hyppigere og lengre, både i tid og rom. En konsekvens av dette kan på sikt være en form for rotløshet, eller det som geografen Tuan (1977) omtaler som «stedsløshet». Eventuelt kan de raske endringene og flyktigheten føre til en søken etter en nærhet til det man oppfatter som mer autentisk og grunnleggende i tilværelsen, for eksempel til kjente naturomgivelser. Allen (2015) forklarer tilknytningen til naturen med at hjemmet opprinnelig var ute i naturen. Tilknytning har imidlertid en videre betydning og er mindre rotfestet enn tilhørighet (jf. Wollan, kap. 2), og Allen (2015) fremhever selv betydningen av de sosiale interaksjonene når han påpeker at båndene og samhörigheten til omsorgspersoner alltid har vært det essensielle for tilhørigheten til et hjem.

Betydningen av sosiale relasjoner, møteplasser og trygghet

I frigjøringen fra foreldrene viser flere utdrag fra fortellingene at venner og jevnaldrende får en tydeligere rolle i utformingen av identiteten og tilhørigheten:

Av mange grunnar har eg aldri følt meg heime her i bygda. [...] Som ungdom her er det ein del normer og regler ein skal følgje for å bli godteken. Det er til dømes at ein ikkje skal stikke seg ut, ein skal høyre på ein særskilt musikk (listepop), sjå dei same programma (uansett kor patetiske dei er), ein skal følgje med på sladder og helst vere flink i idrett. [...] Nei, på skolen er eg berre den personen dei andre vil at eg skal vera. Eg har det tusen ganger betre no som eg har forstått dette». (Jente, 15 år)

«Bak hver manns handling og oppførsel kan de se hans hjem.» Dette sa Bjørnstjerne Bjørnson, og jeg føler at det er mye sant i sitatet. Man blir ofte slik som de som er rundt seg er, fordi man ikke vil skille seg ut og at man vil passe inn. (Jente, 15 år)

Det elevene skriver her, vil flere kjenne seg igjen i. Det handler om en søken etter tilhørighet, enten i en gruppe eller i et lokalmiljø. Videre en usikkerhet mot å skille seg ut, eller strategier for å unngå unødvendig oppmerksomhet. Den franske sosiologen Pierre Bourdieu (1984) bruker begrepet *habitus* for å forstå en virkelighet som er knyttet til vår posisjon i det sosiale rom eller sosiale felt. Gjennom sosialisering og praksis etableres ikke bare måter å tenke på, men også fakter, kroppsholdninger og bevegelsesmønstre. Disse disposisjonene for habitus blir gradvis implementert, men også derfor spiller barndommen og barndomsopplevelser en sentral rolle som grunnlaget for habitus. En 15-åring forteller at hun ikke tror at det er omgivelsene som har formet henne som person: «Det er vel heller menneskene og opplevelsene.» Noe tidligere i fortellingen skrev hun derimot to avsnitt om opplevelser som omhandlet arrangementer i nærmiljøet, skogsturer med klatring, lek og hogging av juletrær, og matpausene på den store steinen. Handlingene og opplevelsene kan ikke løsrives fra plassen. Omgivelsene blir tatt i bruk, enten det er nytte i form av hogst og sanking eller arena for rekreasjon. En annen jente trekker først frem huset som hjem og den vakre beliggenheten

i skogen. Desto mer hun reflekterer, jo mer handler hjemstedsfølelsen om endringen av sosial tilhørighet. Både endringen i relasjonen til barndommens lekekamerater, søstrene, og den såre følelsen av ikke være god nok for den nye nabovenninna.

Nærhet til de nærmeste og tryggheten ved stedet blir fremhevet av flere når det gjelder betydningen hjemstedet har:

For meg er hjemstedet mitt der jeg bor sammen med de jeg er glade i, uansett hvilket hus det er. (Jente, 15 år)

Steinkjer er så mye, men for meg er det beste med Steinkjer at alle mine kjære er der – venner og familie. Livet blir ikke nyttbart uten dem man er glad i! (Jente 15 år)

Vi trenger ikke være redde for å sette fra oss sykler uten lås, eller bilen med nøkler i. (Gutt, 15 år)

Omgivelsene og alt kommer til å ha stor betydning for meg når jeg skal velge hvor jeg skal bosette meg, for da er jeg spesielt opptatt av to faktorer, trygghet og miljøet. (Jente 15 år)

I forrige avsnitt ble økt avstand trukket frem som et moment i overgangen fra barndom til ungdom. Slik vil det også være i overgangen til en voksen tilværelse. En side er den fysiske avstanden, noe annet er erfaringer, meningsutveksling og rollen representasjoner spiller inn på betydningen av hjemstedet. De voksne i undersøkelsen bekreftet dette ved å fremheve familien som en grunnleggende betydning for hva de omtaler som hjemsted. I nåtid tenker de på sin egen etablerte familie, og spesielt hensynet til barna er avgjørende. Samtidig fremhever noen, dersom relasjonene til foreldre og søsken er bra, sitt eget oppvekststed også som et hjemsted.

Representasjoner om hjemstedet

«Eg, ein bygdetulling?» Slik starter fortellingen til en av de 15 år gamle guttene. I fortellingen om hjemstedet sitt viser han til TV-serien Karl & Co. I serien har de besøk av en fra bygda, og måten denne personen blir fremstilt på, får ungdommen til å reagere. «Han står der i rutete flanellskjorte, slitte dongeribukser og store støvlar med eit tåpeleg uttrykk i ansiktet mens han ser på den nye cappuccinomaskina til Karl. «Ka e datta nymotens todle fø

noko?» spør han (skuespilleren)». Ungdommen reflekterer videre med ironisk å stadfeste at: «Han er jo sjølsagt ein mindre intelligent bonde som verken forstår seg på mobilar eller motar. Han har knapt nok høyrd om taco og meinar at sms er for tyggistyggjande ungdommar» (Gutt, 15 år).

Frustrasjonen som kommer frem i fortellingen, bekrefter påstanden til samfunnsforskeren Gry Paulgaard (2006) om at symbolske forestillinger om periferien som umoderne og sentrum som moderne lever i beste velgående.³ Gutten på 15 år opplever at den norske TV-serien bidrar til en negativ oppfatning av dem som bor på bygda som umoderne, et bilde som han ikke kjenner seg igjen i. En undersøkelse av identitetsutforming blant ungdom i Honningsvåg viste at ungdom der var opptatt av å fremstå som moderne. De opplevde å bo i sentrum, selv om de vet at de bor i periferien sett fra et annet, for eksempel nasjonalt perspektiv, ifølge Paulgaard (2006). Tendenser til lignende representasjoner fant jeg spesielt i fortellingene fra ungdommene i Steinkjer. Det er en bykommune med en liten småby og tilhørende stort omland der bygdesentrene i dag stort sett består av en grunnskole, barnehage, et mindre idrettsanlegg, samfunnshus og i de fleste tilfeller spor etter en nedlagt nærbutikk. I fortellingene fra ungdommene i Steinkjer finner en også en distansering mellom utkantene av kommunen, nabokommunene vs. det å bo sentrumsnært. For eksempel henviste noen av ungdommene bosatt nær sentrum til at ungdommer bosatt i noen av grendene omkring, kunne kjøre moped ulovlig, og ikke var opptatt av merkeklær.

Oppmerksomheten utenfra kan også ha en positiv vinkling og dermed styrke både omdømmet og stoltheten til stedet. Spesielt merker en dette som følge av vellykkede kultur- og idrettsarrangement, noe som kom frem i fortellingene fra alle de tre områdene som ungdommene representerte:

Det er ikkje veldig mange som bur her, og det er bra, men av og til kjem det mye folk til bygda, og det er kjekt – så lenge det bare er av og til. Noe av det viktigaste med desse arrangementa er at folk utanfor skal kjenne til oss, og at me som bur her og skal føle at me er ein del av verdssamfunnet og ikkje heilt isolert frå resten av verden. (Gutt 15 år)

Tenk at denne lille bygda skulle få en egen kafé! Det står om det i avisa også. (Jente, 15 år)

³ Det er verd å nevne at Paulgaards (2006) publikasjon kom før den store utbredelsen av sosiale medier som Facebook, Instagram og Snapchat. Hvorvidt disse mediene har endret ungdoms oppfatning av sentrum vs. periferi, er et interessant forskningsspor videre.

Analysen av tekstene viste at flere av ungdommene ble bevisst på å forsvare sitt hjemsted når omdømmet utad ble omtalt i negative ordelag. Grunnleggende finnes det en identitet, tilhørighet og stolthet knyttet til stedet. Dette til tross for at de kanskje selv er i en alder der mulighetene for aktiviteter, utdanning og jobb er begrenset. Stoltheten blir forsterket når det skjer arrangementer eller annet som gjør at stedet blir omtalt på en god måte.

Ungdommene i undersøkelsen har konstruert forestillingen om sitt hjemsted basert på egne erfaringer. Forestillingene er nyanserte og viser motsigelser på tvers i ungdomsgruppen. Samtidig viser materialet en tendens som støtter diskursen om sammenhengen mellom sikkerhetsaspektet og den rurale idyllen knyttet til barndomshverdagen på bygda. Idyllen slår imidlertid sprekker, spesielt i ungdomstiden. Dette knyttes da ikke til sikkerhet, men derimot til et redusert mulighets- og handlingsrom. I ungdomsperioden blir også de sosiale relasjonene mer betydningsfulle, og bevisstheten om representasjoner av hjemstedet øker. Dette bidrar i meningsdannelsen av hva hjemstedet er og betyr.

Oppsummering – et sted å høre til

«En trekkfugl vender alltid tilbake, om ikke annet så på trass.» Denne linja fra den norske visesangeren Lillebjørn Nilsen oppsummerer på en svært kortfattet måte kjernen i kapittelet, men likevel er det behov for noen presiseringer om hvorfor, og hva som skaper tilhørigheten til et sted.

Ungdom på 15 år befinner seg i en brytningsfase, også når det gjelder tilknytning til foreldre, hjem og hjemsted. For mange er det en befriende opplevelse når reisene kan bli lengre, både i tid og avstand. Enkelte kan oppleve en sårhet, utrygghet og en lengsel etter tilhørighet etter at de har flyttet hjemmefra. For å forstå mer av den enkelte ungdommens refleksjoner om betydning av, og tilhørighet til hjemstedet, fikk 120 ungdommer oppgaven med å skrive et essay om «mitt hjemsted da jeg var liten og nå». Endring i tid og rom er sentrale aspekter i forståelsen av hjemsted, og derfor supplerte jeg også med muntlige refleksjoner fra grupper av voksne.

Undersøkelsen viser at lek, turer og sosiale tilstelninger utendørs er integrert i minner som stedsbetingede hendelser. Erfaring, sosiale relasjoner og avstand er viktige indikatorer for den individuelle meningskonstruksjonen av sted som hjemsted. Det er likevel noen felles kjennetegn som bidrar til betydningen av et hjemsted. Bevegelsesradiusen og mobiliteten øker etter hvert som

individet blir eldre, men det grunnleggende behovet for det nære er med individene videre. Denne nærheten, som er kjernen i hjembegrepet, har sine røtter i sosiale relasjoner og kroppslig praksis i barndommen. Med større avstand vil lengselen etter det nære, og et sted å høre til, bli mer fremtredende. Samtidig gir avstanden, i både tid og rom, ny erfaring som kan utvide perspektivet og forsterke utsideblikket på hjemstedet. Kanskje forsterker det behovet for å skape mer avstand til minnene om stedet, eller kanskje åpner det opp for et mulighetsrom der økt innsikt medfører ny aktivitet og revitalisering av stedet?

Ut fra analysen fremkommer to sentrale tidsdimensjoner i oppfatningen og betydningen av et *hjemsted*, begge med utgangspunkt i nære og sterke relasjoner mellom mennesker. Fellestrekket og kjernen i konseptet hjemsted er med andre ord relatert til familiære bånd, «rede», kjærlighet og minnerike opplevelser. Den ene tidsdimensjonen er knyttet til grunnlaget fra barndommens sted, den første livsverdenen, eksistensielle tilhørigheten og familieband/røtter. Den andre i en senere livsfase, først og fremst etter etablering og mulig stiftelse av egen familie. Da vil partner og spesielt egne barn kunne utgjøre en ny sterk tilhørighet, et nytt «rede» og habitat.

Betydningen av hjemsted er dermed nær knyttet til tid og livsepoke, trygghet og graden av tilhørighet. Sosiale aktiviteter som lek, arrangementer og turer i nærområdene gir ofte minneverdige opplevelser og en følelse av trivsel og mening. Hjemsted blir da en fysisk plass med en atmosfære preget av tilhørighet og nærvær, både til menneskelige relasjoner og til naturen. Overordnet kan slik kunnskap være nyttig for å forstå samspillet mellom identitet, erfaring, væremåte og omgivelsene. Det betyr at handlinger og meningsdannelse i nåtiden må forstås i en kontekst som er integrert med tidligere erfaringer og stedets egenskaper og særpreg. Med det kan hjemsted utgjøre både ett spesifikt eller flere spesifikke steder.

Som nevnt over er det også en trygghetsdimensjon knyttet til hjemfølelsen, men denne er ikke gitt. Fraværet av trygghet kan medføre at enkelte, frivillig eller ufrivillig, tar avstand fra hjemstedet. For enkelte vil barndommens sted forbli et hjemsted, uansett om det er flere tiår siden de bodde der selv. Hjemlengselen kan bli så sterk at de pakker kofferten og drar hjem, kanskje også for godt. Allen (2015) oppsummerer det hele slik: «Homesickness is much more than a sign of weakness. It is a powerful indicator of the importance of place in the emotional lives of human beings» (2015, s.6).⁴

⁴ Vil rette en takk til de tre norsklærerne som lot sine elever skrive oppgaven jeg hadde utformet, og i tillegg sendte dem tilbake til meg som anonymiserte besvarelser. I tillegg takk til anonyme fagfeller for konstruktive kommentarer til tidligere utkast av manuskriptet.

Litteratur

- Abraham, A., K. Sommerhalder og T. Abel. (2010). Landscape and well-being: a scoping study on the health-promoting impact of outdoor environments. *International Journal of Public Health*, 55(1), 59–69.
- Agnew, J. (1987). *Place and Politics: The Geographical Mediation of State and Society*. London: Allen og Unwin.
- Allen, J.S. (2015). *Home – How habitat made us human*. New York: Basic books.
- Barton, J., og J. Pretty (2010). What is the best dose of nature and green exercise for improving mental health? A multi-study analysis. *Environmental science & technology*, 44(10), 3947–3955.
- Berg, N.G. (2016). Lokalsamfunn som sted – hvordan forstå tilknytning til bosted? I M. Villa og M.S. Haugen (red.). *Lokalsamfunn* (s. 34–49). Oslo: Cappelen Damm.
- Berg, N.G. og B. Dale (2004). Sted – begreper og teorier. I N.G. Berg, B. Dale, H.K. Lysgård og A. Løfgren (red.), *Mennesker, steder og regionale endringer* (s. 39–60). Trondheim: Tapir Akademisk.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge: Harvard University Press.
- Buttimer, A. (1976). Grasping the Dynamics of Lifeworld. *Annals of the Association of American Geographers*, 66, 277–292. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8306.1976.tb01090.x>
- Bærenholdt, J. O., M. Haldrup, J. Larsen og J. Urry (2004). *Performing tourist places*. Aldershot: Ashgate.
- Böhme, G. (1993). Atmosphere as the Fundamental Concept of a New Aesthetics. *Thesis Eleven*, 36, 113–126. <https://doi.org/10.1177/072551369303600107>
- Casey, E. (1993). *Getting Back into Place: Toward a Renewed Understanding of the Place-World*. Bloomington: Indiana University Press.
- Casey, E. (2013). *The fate of place: A philosophical history*. Berkeley: University of California Press. <https://doi.org/10.1525/california/9780520276031.001.0001>
- Champion, T. (2001). Urbanization, suburbanization, counterurbanization and reurbanization. *Handbook of urban studies*, 160(1).
- Cresswell, T. (2004). *Place: A Short Introduction*. London: Blackwell.
- Friberg, C. (2005). Æstetik som «aesthesis». I O. Thyssen (red.). *Æstetisk erfaring – tradition, teori, aktualitet* (s. 109–133). Frederiksberg: Forlaget Samfundslitteratur.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press.
- Haugen, M. og M. Villa (2005). Rural idylls or boring places? Young people's images of the countryside. I B. Bock og S. Shortall (red.), *Rural gender relations: Issues and case studies* (s. 181–195). Wallingford: CABI Book Publisher. <https://doi.org/10.1079/9780851990309.0181>
- Horton, J. (2008). Producing Postman Pat: The popular cultural construction of idyllic rurality. *Journal of Rural Studies*, 24, 389–398. <https://doi.org/10.1016/j.jrur-stud.2008.03.011>
- Kaldal, I. (2016). *Minner som prosesser – i sosial og kulturhistorie*. Oslo: Cappelen Damm.
- Massey, D. (1995). Geographical imagination. I Allen J. og Massey, D. (red.), *Geographical Worlds* (s. 6–26). New York: The Open University.

- Mazanti, B. og J. Pløger (1999). Community planning – from politicised places to lived spaces. *Journal of Housing and the Built Environment*, 18(4), 309–327.
- Merleau-Ponty, M. (2004). *The World of Perception*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203491829>
- Norberg-Schulz, C. (1980). *Genius loci*. New York: Rizzoli.
- Olwig, K. (1991). Childhood, Artistic Creation and the Educated Sense of Place. *Children's Environmental Quarterly*, 8(2), 4–18.
- Paulgaard, G. (2006). Identitetskonstruksjoner – hvor langt rekker de? *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 6(1), 67–88.
- Rasmussen, T.H. (1992). *Orden og kaos: Elementære grundkræfter i leg*. København: Semi-forlaget.
- Rasmussen, K. (2004). Places for children—children's places. *childhood*, 11(2), 155–173. <https://doi.org/10.1177/0907568204043053>
- Relph, E. (1976). *Place and Placelessness*. London: Pion.
- Relph, E. (1996). Reflections on Place and Placelessness. *Environmental and Architectural Phenomenology Newsletter*, 7(3), 14–16.
- Ryan, A.W. (2012). Et landskap for lek. *Barn*, 30, 23–36.
- Ryan, A.W. (2013). *Festivallandskapet – en fenomenologisk inspirert studie av estetikk, festivaler og landskap*. (Doktorgradsavhandling, NTNU 2013:189). NTNU, Trondheim.
- Rye, J. F. (2006). Lokal kapital og arvelig bofasthet: Rurale ungdommers bostedspreferanser. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 6(1), 3–24.
- Seamon, D. og J. Sowers (2008). Place and Placelessness, Edward Relph. I P. Hubbard, R. Kitchen og G. Vallentine (red.). *Key Texts in Human Geography* (s. 43–51). London: Sage.
- Short, B. (2006). Idyllic ruralities. I P. Cloke, T., Marsden, P. og Mooney (red.). *Handbook of rural studies* (s. 133–148). London: Sage. <https://doi.org/10.4135/9781848608016.n9>
- Texmon, I. og H. Brunborg (2011, 7. september). *Befolkningsframskriving 2011–2040*. Statistisk sentralbyrå. Hentet 22. juni 2018 fra ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/befolkningsframskrivning-2011-2040.
- Tuan, Y.-F. (1974). *Topophilia: A Study of Environmental Perceptions, Attitudes, and Values*. New York: Columbia University Press.
- Tuan, Y.-F. (1977). *Space and Place: the perspective of experience*. London: Arnold.
- Valentine, G. (1997). A Safe Place to Grow Up? Parenting, Perceptions of Children's Safety and the Rural Idyll. *Journal of Rural Studies*, 13(2), 137–148. [https://doi.org/10.1016/S0743-0167\(97\)83094-X](https://doi.org/10.1016/S0743-0167(97)83094-X)
- Wiestad, E. (2014). *Stedene som former deg: Om rom og subjektivitet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Wollan, G. (2009). *Festivaler og turisme som performing places. En sosio-kulturell analyse*. Rapport (TFoU-publikasjon 1). Steinkjer: Trøndelag Forskning og Utvikling AS.